

El 1960, Paul Imbs, aleshores Rector de la Universitat de Nancy, havia creat en aquesta Universitat un centre, el *Centre de recherche pour un Trésor de la langue française* (CRTLTF), amb l'objectiu de recollir la documentació necessària per a la redacció i la publicació d'un gran diccionari: el *Trésor de la langue française* (TLF), que havia de substituir el diccionari de Littré.

El *Trésor. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789-1960)* és un diccionari en 16 volums que ocupa 23.000 pàgines impreses. Els set primers volums es van elaborar sota la direcció d'Imbs; la resta els va dirigir Bernard Quemada. Gràcies al corpus constituït a Nancy, els redactors del TLF van poder accedir a uns 120 milions d'exemples extrets de més de 1.500 obres. Sota Bernard Quemada el *Trésor* va passar a dependre de l'*Institut national de la langue française* (INALF), amb doble seu a Nancy i a París, més tard convertit en l'UMR, *Analyse et traitement informatique de la langue française* (ATILF). I el 2004 n'apareix la versió digital impulsada pel mateix Quemada.

Bernard Quemada, membre del comitè científic de l'Institut de Lingüística Aplicada (IULA) i president, juntament amb A. M. Badia i Margarit, del I Congrés Internacional de Neologia en les llengües romàniques organitzat a Barcelona (2008), va ser objecte de diversos homenatges a la seva retirada de la professió activa: A. Zampolli, director del *Centro de Linguistica Computazionale* de Pisa va promoure el 1991 el volum d'homenatge *Computational Lexicology and lexicography*; André Class, director de *Meta* i professor de la Universitat de Montreal, juntament amb Danielle Candel, Monique C. Cormier i John Humbley, va impulsar un volum de *Meta* titulat «Hommage à Bernard Quemada» (1994); R. Galisson va dirigir un número de la revista *Études de linguistique appliquée*, en homenatge a Bernard Quemada (1992). Un reconeixement just a qui va ser un "homenot" de la lingüística francesa, un emprenedor científic i acadèmic, un avançat a la seva època, que va saber intuir des de jove que el futur de les llengües passava per la Lingüística aplicada i la digitalització, que els grans projectes havien de fer-se en cooperació i que les llengües havien de ser tractades en pla d'equitat.

Pel seu dinamisme creatiu i per la seva empenta en la constitució de grans empreses infraestructurals del lèxic, per la seva activitat en favor del multilingüisme equitatiu, així com per la seva obra, el seu carisma i la seva generositat, Bernard Quemada serà sempre un dels més conspicus representants de la recerca lingüística a la França del segle xx.

M. Teresa CABRÉ CASTELLVÍ
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Pompeu Fabra

LLUÍS LÓPEZ DEL CASTILLO
(1938-1918)

El lingüista i pedagog Lluís López del Castillo va morir el dia 13 de juny de 2018, després d'una llarga i trista malaltia que l'havia incapacitat per a tota activitat.

Lluís López del Castillo i Rosique va néixer a l'Hospitalet de Llobregat el dia 27 d'agost de 1938, en plena Guerra Civil. En el moment del seu traspàs, doncs, estava a punt de fer vuitanta anys. Com diu encertadament Marta Mata en el seu pròleg a *Llengua standard i nivells de llenguatge*, «Nen encara, decidint al carrer entre la llengua familiar i escolar i la del seu poble, aquest primer procés d'opció lingüística serà fonament del treball posterior, als diversos plans de construcció de la llengua, que ha fet en Lluís López del Castillo.». Efectivament, López del Castillo era un gran coneixedor de l'ús social de la llengua, de la realitat de la llengua parlada en diversos nivells i en diversos estrats, i de la presumpta i diversa capacitat dels seus parlants per a l'assimilació

efectiva d'uns coneixements gramaticals i de llengua normativa en general. Aquesta idea el va guiar sempre en la concepció dels seus treballs, especialment dels seus manuals, tan pensats, i fruit d'una profunda reflexió, guiat per una preocupació permanent per la seva anhelada eficàcia.

Es pot dir que Lluís López del Castillo va dedicar tota la vida a la llengua catalana, a contribuir a la seva normalització, amb una passió intensa i indefallent però discreta i desproveïda totalment d'afanys de protagonisme. Havent-se llicenciat en filologia catalana, va exercir de mestre d'EGB, professor de l'Escola de Mestres de la Universitat Autònoma de Barcelona, i va participar activament en les tasques de l'Associació de Didàctica del Català, sempre amb un esperit renovador i amb l'ús social de la llengua com a punt de referència constant.

La primera obra de López del Castillo deu ser, amb tota probabilitat, la gramàtica *Faristol*, destinada a un públic infantil, que va ser una promoció de Josep Tremoleda, un dels fundadors i el primer director de la revista *Cavall Fort*. I, de fet, l'edició de *Faristol* va tenir lloc en el marc d'aquesta publicació, aprofitant la seva estructura editorial i administrativa. *Faristol* va ser un manual de gramàtica certament original i innovador, no únicament per les il·lustracions de Pilarín Bayés, profuses, bigarrades, divertides i, sobretot, detallistes, en què cada imatge era perfectament identificable, sinó per la senzillesa i el caràcter elemental de les normes, les explicacions didàctiques i els exercicis de llenguatge. La primera edició de *Faristol* és de l'any 1966, però, prèviament, les disset primeres lliçons havien anat apareixent successivament a la mateixa revista *Cavall Fort*, des del número 48 (juny de 1965) fins al número 64 (març de 1966). *Faristol* va conèixer una difusió extraordinària, car per la seva senzillesa i el seu caràcter assequible va ser molt utilitzat no solament pels nois i les noies a qui anava en principi destinat, sinó també per nombrosos adults, de tots aquells qui desitjaven conèixer les normes elementals de la seva llengua que l'escola controlada pel govern espanyol els havia fet ignorar i que desitjaven resoldre aquella mancança amb el mínim de temps possible.

López del Castillo va ser un dels principals col·laboradors del «Butlletí dels Seminaris d'Ensenyament de Català», una modesta publicació ciclostilada que editava i difonia la Delegació d'Ensenyament de Català d'Òmnium Cultural (DEC), i que, a fi d'evitar dificultats amb la sempre adversa administració espanyola, es presentava com una circular adreçada exclusivament als professors. Hi van aparèixer, tanmateix, estudis d'una gran qualitat, com, entre molts més, els de Jaume Vallcorba, Manuel Miguel i Carles Domingo, realment notables. Posteriorment, aquest butlletí va esdevenir la revista *Escola Catalana*. Els treballs de López del Castillo apareguts en aquest butlletí que tenim anotats són els següents: «El 'neutre' o la inconcreció» (març de 1966), «Una observació sobre el verb 'trobar-se'» (maig de 1966), «Els pronoms febles 'en' i 'hi' enriquint les significacions del verb» (abril de 1968), que creiem que ha de ser considerat el primer estudi sobre el que ara en diem la lexicalització dels pronoms febles, «Usos literaris de valencians i mallorquins» (abril de 1969), i «Notes sobre els pronoms 'en' i 'hi'». És ben possible que aquests no siguin els únics treballs de López del Castillo publicats en aquell venerable butlletí de la DEC.

L'obra que, sens dubte, va consolidar el prestigi i l'anomenada de Lluís López del Castillo és *Llengua standard i nivells de llenguatge*, apareguda l'any 1976 a la col·lecció «Les eines» de l'Editorial Laia. Joan Solà⁴⁶ la qualifica de síntesi i superba culminació dels treballs realitzats anteriorment per l'Assessoria de Didàctica del Català a partir de l'any 1971, en què el mateix López del Castillo intervenia principalment, i de llibre revolucionari pel fet de denunciar fredament i ci-

46. SOLÀ, Joan (1977): *Del català correcte al català incorrecte. Història dels criteris de correcció lingüística*. Barcelona: Edicions 62.

entfíicament una realitat indiscutible però generalment silenciada, encara que no s'està de formular-hi severes objeccions. El contingut del llibre és certament d'una notable complexitat, que pot donar lloc a comentaris i punts de vista d'una gran diversitat, no sempre necessàriament coincidents, però no hi ha dubte que enceta un camí en la qüestió tan àrdua de la correcció del català que a partir d'aleshores s'ha vist tan fressat i tan enriquit amb tota mena d'aportacions. La llengua estàndard, que López del Castillo, com a bon precursor, anomenava encara la "llengua Standard", és a partir d'ell, entre nosaltres, un aspecte indefugible en tota mena d'estudis gramaticals i lingüístics.

La bibliografia de Lluís López del Castillo és l'exponent més vistent de la seva extraordinària capacitat de treball i de la seva dedicació constant als seus interessos de tota la vida. A més de diversos manuals destinats a l'aprenentatge de la llengua i materials escolars va publicar *Llenguatge* (1977), *El català a través dels temps* (1980), *Quina llengua i quina escola* (1988), *El català, llengua romànica* (1991), un excel·lentíssim estudi que mereixeria la més àmplia divulgació, *Diccionari català bàsic* (1996), *Diccionari complementari del català normatiu* (1998), *Gramàtica del català actual: sintaxi i morfologia* (1999), *Qüestions bàsiques del català actual: lèxic i semàntica, fonètica i ortografia* (2001), *Diccionari de formació de paraules* (2002). A més, va dirigir amb Josep M. Cormand el *Diccionari Júnior* (1955), va ser el director de la sèrie *Diccionaris 62 de la llengua catalana*, d'Edicions 62, dins la qual va tenir cura, amb Bernat Cormand, de l'edició del *Gran diccionari 62 de la llengua catalana* (2000). Tota una vida de treball.

Lluís López del Castillo, que havia treballat també com a corrector de proves, durant els anys seixanta va traduir, a partit del francès, alguns llibres per a l'Editorial Estela, que s'havia especialitzat en la publicació d'obres de formació humana, moral i religiosa. Recordem, només, *Thérèse Collas. La noia del saxo bar*, del cèlebre, aleshores, Michel Quoist. Així mateix, cal destacar que, com a sindicalista, va actuar decididament en defensa dels drets i dels interessos dels mestres.

Reproduint les emotives paraules que li han dedicat dos deixebles qualificats, Jaume Cela i Juli Palou, podem dir que Lluís López del Castillo era el bon mestre que sabia ensenyar i sabia què havia d'ensenyar.

Albert JANÉ
Institut d'Estudis Catalans

JAUME RIERA I SANS
(Sant Feliu de Llobregat, 1941-Tarragona, 2018)

L'estiu de 2018 s'ha mostrat particularment poc clement amb la historiografia catalana. El 2 d'agost moria a Tarragona el medievalista Jaume Riera i Sans, mestre de filòlegs, hebraïstes i historiadors; ens deixava un mes després de la mort de la modernista Eva Serra, i poc abans de la del contemporaneista Josep Fontana. Tres figures de pes que ens deixen, a tots, orfes d'una saviesa pregonia.

En Jaume havia nascut el 28 d'agost de 1941, fill segon d'una família tradicional i profundament religiosa. Com molts nens de la postguerra, i impulsat probablement per l'ambient familiar, decidí ingressar en el Seminari menor de Barcelona; hi continuaria fins al 1966, quan, poc després de completar la formació per a prevere, se li refusà l'ordenació. Dels anys de seminari li quedaria sempre un fort interès i coneixement per la Bíblia i el món hebreu. Matriculat a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, el seu sòlid bagatge en llengües clàssiques li permeté avançar ràpidament en els seus estudis; el 1969 presentava una tesina, sota la direcció del Dr. Díez